

Palkovics Tibor

Hamvas Béla „aktualitása”*

A Nyugat folyóirat 1930. decemberi számában, tehát közel 90 évvel ezelőtt, *Nietzsche-jubileum* címmel megjelent írásában Hamvas Béla a következőképp fogalmaz:

„A harmincéves Nietzsche-jubileum feltűnés nélkül múlik el. Úgy látszik, nincs mit igazolni. Nem beszélnek Nietzsche-renaisszánszról, mert hiszen van. [...] Időszerűtlen jubileum. Harminc éve, hogy meghalt és negyven, hogy utolsó munkáját befejezte. Minden szava friss, sőt aktuális.”

Vajon elmondható-e ugyanez most, a Hamvas-jubileum kapcsán? – többek között ez az a kérdés, amely természetesen merül fel sokakban az olyan megemlékezés kapcsán, amilyen a mostani is. Ötven éve, hogy meghalt, s csaknem ugyanennyi, hogy utolsó sorait lezárta. Elmondható-e, hogy ma éppen töretlen jelenléte folytán nem beszélünk „Hamvas-renaisszánszról”, és életművének magától értetődősége miatt „nincs mit igazolni”? Mindez meglehetősen összetett és nyitott kérdés.

Annyi bizonyos, hogy a nyolcvanas évektől kezdődően intenzív érdeklődés indult meg az életmű irányába, amit természetesen a szövegkiadások is egyre sűrűbben követtek, részben a háború előtt megjelent írásainak válogatás-köteteivel, részben a kéziratos hagyaték néhány fontosabb írásának közzétételével. Azonban a mai napig, az életmű mintegy harminc kötetének kiadása után is hiányzik annak feltérképezése, hogy valójában mi is történik a hamvasi írások mélyrétegeiben, s részben éppen ennek hiánya az, ami késlelteti az egymással párbeszédre képes, mérvadó filozófiai recepció kialakulását és kibontakozását is. Ugyanakkor ez a hiány, életművének lezárulása után ötven évvel, nyilvánvalóvá tette azt is, hogy a filozófia és irodalom bevett kategóriáin keresztül nem állnak rendelkezésre az értelmezésnek azok a perspektívái, amelyek képesek lehetnek gondolkozásának alapelemeit a maguk összefüggésében feltárni.

Ezt a helyzetet pedig csak erősíti, hogy Hamvas Béla szemléletének egyik specifikus jellege éppen ez a termékeny, inspiráló és provokatív megragadhatatlanság, minden rögzíthetőségen való túllendülés, amely az „egész”-re való tökéletes nyitottságot idézi, s amely valójában szokásos kategóriáink meghaladására szólít fel, lehetőséget nyújtva szemléletünk egészlegességének is a visszanyerésére.

Mindezek mellett azonban, a *Hamvas Béla aktualitására* irányuló szokásos kérdésfeltevésnek ma van egy olyan arculata is, amely paradox módon éppen a maga sablonos, sőt mondhatni, közhelyszerű jellegénél fogva kellően provokatív és felszólító, hogy az ember e sematikus szófordulat mögé nézzen és

* Az „Irodalom és Bölcsélet” címen megrendezett konferencia és megemlékezés megnyitó beszéde

magára a kérdésre irányuló kérdést is feltegye: mit is értünk valójában azon, amikor a hamvasi életmű aktualitására kérdezzük rá? Pontosabban megfogalmazva: milyen rejtett előfeltevések nyilatkozhatnak meg abban, amikor valamely kiemelkedő életmű releváns jelenlétének kérdését firtatjuk?

Mindenekelőtt nem szabad engedni annak a félrevezető benyomásnak vagy sugalmazásnak, sem a benne megnyilatkozó előfeltevésnek, hogy a gondolkodás, a művészet és egyáltalán az alkotástörténet kiemelkedő pontjainak értelmezésével azok bármilyen értelemben is megszelídíthetők volnának, továbbá, hogy a legnagyobb művek és alkotások számunkra, a mindenkori jelen számára megfogalmazott tanítást és üzenetet hordoznának. Természetesen vannak számunkra üzeneteik, de ez nem ugyanaz, mint a számunkra való üzenetek. Az aktualitás kérdésének ez a fent említett sematikus és közhelyszerű jellege csakis ezeknek az előfeltevéseknek a talaján bontakozhat ki. De valójában, amiről itt szó van, és ami ebben ténylegesen megnyilatkozik, az Hamvas szavaival, „az újkori embernek önmagáról táplált idealitása, amelynek, mellest, semmimű alapja nincs”. – Ez a türelmetlen és gyakran tolatkodó attitűd bármihez nyúl, ezt úgy teszi, mintha csak mindennek hozzá kellene beszélnie, mintha mindennek az ő szolgálatába kellene állnia, hogy számára felhasználható módon és fogyasztásra készen rendelkezésére álljon. Valójában az aktualitás ilyen jellegű kérdésében a kikérdezettnek az instrumentalizálása zajlik, kiaknázása és funkcionálisan a saját keretei közé szűkítése egy rajta minden dimenziójában túlemelkedő szemléletnek és távatnak, ahelyett hogy perspektíváját megfordítva és a nagyobbra emelve saját határait bontaná le.

Bizonyos, hogy az aktualitás tényleges és lényegi kérdése csak az időfelettil érintkező művet illetheti, s megfordítva, valójában semmi egyébnek nem lehet számunkra tényleges aktualitása, mint amelyben valamiképp a múlhatatlannal való találkozás (meg)történik. Éppen ezért a kérdést helyesen feltéve mindjárt az is világossá válik, hogy annak igazi faggatottjai mi magunk vagyunk, és magunknak kell számot adni saját aktualitásunkról. Nem a mi kezünkben vannak a mértékek, hanem mi magunk mérettetünk meg egy étellel megváltott művel való találkozás során.

Mert minden számunkra megfogalmazható tanításon és üzeneten túl, minden szavakba foglalhatónál mérhetetlenül több, amire ezek a művek, ahogyan köztük Hamvas Béláé is, bennünket invitálnak és amit számunkra megnyitnak: helyet szorítanak, hogy csakúgy, mint ők, magunk is az időtlennel való párbeszéd terébe léphessünk.